

GAP PROJESİ'NİN TÜRKİYE'NİN KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Şevket ÖKTEN¹, Hüseyin ÇEKEN²

ÖZET

Nüfusunun önemli bir kısmının kırsal alanlarda yaşadığı ve bu nüfusun kente oranla daha az gelişmiş olduğu Türkiye'de de tüm dünyada ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal kalkınma önemli bir konu olmaya devam etmektedir.

Kırsal alanların kalkınması, bölgelerarası ekonomik, toplumsal, kültürel gelişme farklılıklarının giderilmesini amaçlayan politikalarla yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda Türkiye'deki kırsal alana yönelik politikalarla, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerin kalkındırılarak bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının zaman içinde azaltılması ve ulusal bir bütünleşmenin sağlanması hedeflenmektedir.

Bu anlamda Türkiye'de kırsal alanların kalkındırılmasına yönelik çalışmalar, kurulduğundan bu güne kadar sürekli gündemde olmaktadır. Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gerçekleştirilen GAP Projesi, bu yöndeki çabaların en kapsamlılarının başında gelir.

Buradan hareketle çalışmamızda, tarihsel gelişim içinde Türkiye'de uygulanmakta olan kırsal kalkınma politikaları kapsamında GAP Projesi'nin yeri, önemi ve GAP Projesi'nden ulusal bakımdan en üst verimin sağlanabilmesi için alınması gereken tedbirler tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kırsal alan, Kırsal kalkınma, GAP Projesi, Sulama.

The Place And Importance of The Southeastern Anatolia Project (GAP) in Rural Development Politics of Turkey

ABSTRACT

As in the whole world and especially in the countries developing, rural development is also proceeding to be a significant subject in Turkey where the majority of its population live in rural regions and where that population is less developed in comparison with the city.

The development of rural areas is closely related to politics aiming to remove the interregional economic, social and cultural development differences. In this sense, with the politics towards rural areas in Turkey, it is aimed to reduce the development difference among regions and to provide a national integration by developing The East and Southeastern Anatolia Regions in the first instance and the privileged areas in development.

In this sense, the works that are devoted to the improvement of rural regions have been on the agenda since its foundation. The GAP which is carried out in one of the less developed regions of Turkey, The Southeastern Anatolia comes up as the foremost extensive effort in this aspect.

In our study; the place, importance of GAP and the required preventions to get the most benefit from the GAP are debated in terms of rural development politics which are applied in Turkey.

Key Words: Rural Area, Rural Development, The Southeastern Anatolia Project (GAP), Irrigation.

1. Giriş

Son yıllarda daha da hız kazanan küreselleşme süreciyle birlikte meydana gelen, bütün dünyayı ilgilendiren değişimler, dünyanın farklı ülkelerinde hatta aynı ülkenin değişik bölgelerinde farklı şekillerde ve düzeylerde gerçekleşmektedir. Küreselleşme tartışmalarının yoğunlaştığı bu dönemde, uluslararası ve bölgelerarası dengesizliklerin daha da arttığı, ekonomik ilişkilerin daha girift ve iç-içe bir hale geldiği bir ortamda çok dengesiz ve kontrolsüz bir rekabetin yaşandığı, yoksulluğun giderek daha da arttığı/keskinleştiği de ayrıca bu dönemin yadsınamaz gerçekleridir.

Günümüzde gerek dünya nüfusunun yarısından fazlasının kırsal alanlarda yaşıyor olması, gerekse doğal kaynakların sürdürülebilir kullanılması ve çevrenin korunmasına ilişkin endişeler, “kırsal

kalkınma” kavramını dünya gündemine sıkça getirmeye devam etmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal nüfusun ve ona ilişkin konular gündemdeki yerini büyük ölçüde muhafaza etmektedir (Bakırcı, 2007:3).

Kırsal kalkınma kavramının daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için kırsal alan kavramının da dikkate alınması gerekir. Çünkü bu iki kavram birbirlerinin tamamlayıcısı konumundadır. Ancak, kırsal alanların ihtiva ettiği sosyo-kültürel, demografik, ekonomik, çevresel ve mekânsal çeşitliliğin, çağın değişen koşullarıyla birlikte yeni anlamlar kazanması, kesin bir kırsal alan tanımı yapılmasını güçleştirmektedir. Sonuçta ülkeler kendi idari yapılarını da dikkate alarak, kendilerine özgü kırsal alan tanımı yapmakla birlikte farklı amaçlarla gerçekleştirilen çalışmalarda farklı kırsal alan tanımları kullanmaktadırlar.

Gün geçtikçe daha fazla üzerinde durulan ve

¹ Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, URFA

² Muğla Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu. MUĞLA

kabul gören bu kavramda, kırsal yerleşmeler tek tek değil bu yerleşmelerin de içersinde yer aldığı mekan esas alınmakta ve bu alan çeşitli özelliklerine göre ayrılmaktadır. Bu ayrımın yapılmasında çeşitli faktörlerin etkin rol oynaması, kırsal alanın herke tarafından kabul edilebilir bir tanımını yapmayı oldukça zorlaştırmaktadır. Çünkü ülkeler kendi kırsal alanını tanımlarken, birbirinden farklı sosyo-ekonomik kriterleri kullanmaktadır. Bu tanımlamalarda kırsal alanlar, arazi parçası olarak ele alınıp, tarımsal deseni, arazi kullanımı, kentlere yakınlığı gibi kıstaslar göz önüne alınabilmekte, yine bu alanlar sosyo-kültürel özelliklerine bağlı olarak, sosyal temsil, alışkanlıklar, ekonomik faaliyetlerde çeşitlilik, nüfus azalması ve göç olgusu gibi kriterler çerçevesinde değerlendirilebilmektedir (Bakırcı, 2007:23)

Benzer şekilde, ülkemizde de hukuki düzenlemelerde ve farklı amaçlarla gerçekleştirilen istatistiksel çalışmalarda, kırsal alan kavramı farklı yaklaşımlarla, hatta bazı durumlarda kırsal alan tanımı yapılmaksızın değerlendirilmektedir. Kırsal alanların ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla daha etkin bir şekilde analiz edilmesi, buna bağlı olarak kırsal kalkınma politikalarının belirlenmesi ve uygulamaya geçirilmesinde etkinliğin sağlanmasına yönelik olarak, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerekli veri setinin oluşturulması ve kırsal alan tanımının güncelleştirilmesi amacıyla çalışmalar başlatılmıştır.

Türkiye'de 1924 tarihli Köy Kanunu'na göre 20.000'den daha az nüfusa sahip yerleşim birimleri kırsal alan olarak tanımlanmaktadır (Esengül, 2005:168-171). Kırsal alanla ilgili genel bir tanıma ise Devlet Planlama Teşkilatı Sekizinci Kalkınma Planını Kırsal Kalkınma Raporunda yer verilmiştir. Kırsal alan; yaşam ve ekonomik faaliyetlerin, önemli ölçüde doğal kaynakların kullanımı ve değerlendirilmesine bağlı olduğu, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme süreçlerinin yavaş ilerlediği, geleneksel değerlerin hayatın şekillenmesinde etkili olduğu, yüz yüze ilişkilerin önemini koruduğu, teknolojik gelişmelerin yaşama ve üretime yansımalarının daha uzun bir zaman aldığı, sosyo-ekonomik nitelikleriyle kentsel alanlar dışında kalan mekanlardır (DPT, 2000).

Bazen şehir alanları dışındaki alanlar şeklinde oldukça sade sayılabilecek bir yaklaşımla ele alınan kırsal alan algılaması, bir yandan zaman içinde değişimi de içeren dinamik bir yapı sergilerken, diğer yandan içerdiği çok sayıda mekansal bileşen, tanımlama yapılırken birden fazla unsuru bir arada kullanma zorunluluğunu ortaya çıkarmakta, böylece daha kapsamlı tanımlar yapılması yoluna gidilmektedir (Bakırcı, 2007:35).

Bu zorunluluk sonucu, genel olarak kırsal alanlar denince; nüfus yoğunluğunun düşük olduğu, ekonomik hayatın daha çok tarım üzerine kurulu bulunduğu, doğal koşulların ve geleneksel değerlerin

hayatın şekillendirilmesinde etkin olduğu ve eğitim, sağlık, haberleşme gibi sosyal imkanlarının yeterince gelişmemiş olduğu, şehirli nüfus ile güçlü sosyal bağları olan ve bu kesim için dinlenme hizmeti sunan, toplumun her kesimi için değerli olan doğal zenginliklere de kaynaklık eden alanlar anlaşılmaktadır (TKİB, 2003:10).

Bu tanımlar zaman zaman daha da genişletilerek, kırsallık olgusu, ekonomik, toplumsal, kültürel ve çevresel nitelikte bir dizi özgül oluşumu içeren bir niteleme olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşımda kırsal alan veya kırsal topluluklar; ekonomik nitelikteki etkinliklerin ağırlıkla doğal kaynakların değerlendirilmesine dayandırıldığı; yüz yüze ilişkilerin görece olarak daha yaygın olduğu, yaşama kurallarının büyük ölçüde gelenek ve göreneklere göre biçimlendiği; teknik ve teknolojik gelişmeler ile ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerin görece olarak yavaş ve dolayısıyla gecikmeli olarak gerçekleştiği ortamlar değerlendirilmektedir (DPT, 1994:19)

Kırsallık olgusunun diğer bir kavramı olan kırsal kalkınma kavramına kırsal alanın tanımından hareketle bir açıklık getirilebilir. Zira kırsal kalkınma da temel hedef kırsal sayılan alanlardır. Bu bağlamda, "kırsal kalkınma; kırsal alanlarda yaşayan insanların sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan yapısını değiştirecek biçimde üretim, gelir ve refah düzeylerinin geliştirilmesi, dengesizliklerin giderilmesi, kentsel alanlarda mevcut fiziksel ve toplumsal alt yapının kırsal alanlarda da oluşturulması, tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesi yönündeki süreçleri, etkinlik ve örgütlenmeleri ifade etmektedir" (Geray, 1999: 63).

Cengiz ve Çelem (2003) tarafından ele alınan diğer bir tanımda ise, "kırsal kalkınma; kırsal alanlardaki yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik, kırsal alanda yaşayan nüfusun kent alanlarındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik nimetlerden, göç olgusunu yaşamalarına gerek olmaksızın, buldukları yerde faydalanmalarını sağlayan ekonomik ve sosyal politikalar bütünü olarak tanımlanmıştır". Birleşmiş Milletler Örgütü'ne göre ise kırsal kalkınma, küçük toplulukların içinde buldukları, sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri gönüllü çabaların, merkezi yönetimin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesiyle, yerel toplulukların, toplumun tümüyle ve ulusla bütünleştirilmesine ve ülke kalkınma çabalarına katkıda bulunulmasına ilişkin süreçlerin tümüdür (Geray, 1999: 64).

Yukarıdaki tanımlardan hareketle, kırsal kalkınmanın temel amacı; kırsal yörelerin veya mekânların sahip oldukları kaynakların etkin bir şekilde kullanılması sonucunda kent ile kırsal arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmişlik farkını en aza indirmek, kırsal kesimde istihdam imkânlarını arttırarak kente göçü önlemek ve kırsal alandaki insanların yaşam standartlarını yükseltmeyi

amaçlayan politik bir tercihtir. Diğer bir deyişle, kırsal alan kalkınma politikaları, kırsal toplulukların ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştirmeyi amaçlayan politikalarlardır.

Bu yaklaşımdan hareketle, ekonomik, toplumsal ve kültürel bakımdan kente oranla daha az gelişmiş olan ve nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan kırsal alanların kalkınması Türkiye'nin önemli meselelerinin başında gelmektedir. Türkiye'de uygulanmakta olan kırsal kalkınma politikaları kapsamında önemli bir yere sahip olan GAP Projesi ve bu Proje'den ulusal bakımdan en üst verimin sağlanabilmesi için alınması gereken tedbirler bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Bu anlamda öncelikle Türkiye'nin kırsal alana yönelik politikalarına kısaca değinmek gerekir.

2. TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

Kırsal kalkınma politikalarının amacı, kırsal alanlarda yaşayan insanların kırsal alanlarda ekonomik ve sosyo-kültürel olanaklarını geliştirmektir. Bu politika doğrultusunda dünyada geri kalmış toplum veya toplulukların tarımsal, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda kendi aralarında işbirliği ve dışarıdan destek yöntemi ile kalkınmaları amaçlanmaktadır. Değişen ekonomik koşullara bağlı olarak kırsal kalkınma politikalarının gündemde olduğu tüm ülkelerde, köylü veya kırsal nüfusa kalkınma açısından birinci planda yer verilmiştir.

Türkiye'de kırsal alanların kalkındırılması ve kırsal nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına kadar gitmektedir. Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan modernleşme ve çağdaşlaşma hareketleri tarımda ve kırsal kesimde kalkınma çabalarında da etkisini göstermiştir. Bu anlamda Türkiye'de kırsal kalkınma çalışmalarını genel olarak Planlı Dönem Öncesi ve Planlı Dönem Sorası olarak iki ana döneme ayırabiliriz.

2.1. Planlı Dönem Öncesi

Cumhuriyetin ilk yıllarını kırsal kalkınma açısından bir enkaz kaldırma ve yeniden düzenleme dönemi olarak değerlendirmek mümkündür. Cumhuriyet döneminin devraldığı neredeyse işlemez duruma gelmiş tarımsal yapı, Cumhuriyet dönemi yöneticilerinin öncelikli sorunları arasında yer almış, bu dönemde tarımsal üretim Osmanlı döneminde olduğu gibi merkezi ihtiyaçların karşılanması prensibinden farklı olarak tarımı bir ekonomik sektör olarak ele alınması ve gelişiminin sağlanması yoluyla genel ekonomik gelişmenin önemli bir unsuru olmasına çaba gösterilmiştir (Bakırcı, 2007:56).

Bu dönemde temelde küçük köylü işletmelerine dayanmış olan Türkiye tarımı, genel olarak aile emeği ile üretim yapan, geçimlik işletmeler tipinde yer almışlardır. Kapalı bir köy ekonomisinin egemen

olduğu ortamda, büyük toprak mülkiyeti ise küçük köylü ekonomisinden bağımsız adeta arizi bir unsurmuş gibi değerlendirilmiştir (Silier,1981:12)

Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan modernleşme ve çağdaşlaşma hareketleri tarımda ve kırsal kesimde kalkınma çabalarında da etkisini göstermiştir. Nüfusun çok önemli bir bölümünün köylerde yaşadığı ve ekonominin ağırlıklı olarak tarıma dayandığı bu ortamda, tarımsal ve kırsal kalkınmanın ulusal kalkınmadaki rolü, kalkınma ve çağdaşlaşma çabalarında tarıma ve kırsal nüfusa özel bir önem verilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar şöyle özetlenebilir:

17 Şubat 1923 tarihinde yapılan I. İzmir İktisat Kongresinde Türkiye'nin kırsal kalkınma sağlayabilmesi için tarım kesiminin sorunları görüşülmüş ve bunun sonucunda, Aşar vergisinin kaldırılması, kırsal alanlarda dirliğin gerçekleştirilmesi, tarımda makineleşmeye gidilmesi gibi kararlar alınmıştır. 1924 yılında yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanunu ile köylere hukuki bir kişilik tanınarak köylerin idari yapısı ve köylerde görülecek hizmetler belirlenmiştir (DPT, 2006).

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Aşarın kaldırılması köylünün üzerinden maddi yükü birlikte ağa, bey ve tefeci korkusunu ve baskısını kaldırarak doğrudan sömürsünü de azaltmıştır. Aşarın (1925) kaldırılması başlangıçta halkın hem ekonomik davranışında hem de sosyal inisiyatif kullanılmasında olumlu etkiler yapmıştır. Fakat devlet, aşarın kaldırılmasından doğan gelir açığını arazi vergisi ve tekel maddelerine zam yoluyla kapatmaya çalışmıştır. Bu ise yine küçük ve orta çiftçinin zararına olmuştur. Uygulandığı son yıl toplam bütçe gelirlerinin %28,6'sı aşardan elde edilmiştir. Bir yıl sonra bütçe açığı önceki yıl ortalamasının üç katı olmuştur (Geray, 1974: 64).

Diğer taraftan Timur (1971) aşarın kaldırılmasının küçük üreticinin tarım ürününü arttırarak, iç pazarlara yollama olanaklarını arttırdığını böylece kapitalistleşme sürecini olumlu etkilediğini ve belli ölçülerde feodal ağaların kapitalistleştiğini iddia eder.

Cumhuriyetin ilk yıllarında az topraklı ya da topraksız köylüleri toprak sahibi yapmayı öngören uygulamalar da kırsal kalkınmaya ilişkin yapılan önemli çalışmalardır. Gerek Atatürk'ün yaşamında 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu ve aynı yıl çıkan Tapu Kanunu ve gerekse 1945 yılında 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Yasası bu türden çalışmalardır.

Esas olarak topraksız çiftçileri toprak sahibi yapmayı amaçlayan bu kanun, aile işletmelerinin tarımın temeli yapmak, mülkiyet dağılımındaki aşırı eşitsizlikleri azaltmak, topraksız kesimleri toprak sahibi yaparak verimli tarıma engel olan ilkel işletmecilik sistemleri olan ortakçılık ve kiracılığı sınırlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir (Aktan, 1971:42).

Cumhuriyet döneminde, eğitim alanında kırsal

kalkınmaya yönelik en sistemli yaklaşım özellikle Köy Enstitüleri hareketi ile olmuştur. Kır kökenli çocukların başta öğretmen olmak üzere köy için gerekli mesleki bilgilerle donatılıp tekrar köye gönderilmesiyle tabanın değişmesini amaçlayan bu hareketi Geray (1974: 64), bütün başarılı yönlerine karşın kooperatifçilik ve benzeri ekonomik tedbirlerle tamamlamadığı için tek yanlı bir kalkınma hareketi olarak değerlendirir.

1950'li yıllar Türkiye Cumhuriyeti'nde hem siyasal açıdan ve hem de kalkınma yaklaşımları açısından farklı özelliklerin ortaya çıktığı bir dönem olarak belirginleşmektedir. Tek partili yönetim rejimi yerini idari açıdan farklı düşünce ve yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlayan çok partili sisteme geçilmiştir. 1950 yılında Demokrat Parti iktidarının kurulmasıyla birlikte 1933'ten beri uygulanmakta olan ve savaş yıllarında oldukça ağırlaşan katı devletçilik anlayışı yerini liberal nitelikli politikalara terk etmiştir. Serbest girişim, dış sermaye arttırmayı savunan bu dönemde, öncelik tarıma verilmiş, tarımsal ekim alanları ve üretim artırılmaya gayret edilmiş bunun için de makineleşme en büyük araç olarak görülmüştür (Bakırcı, 2007:93).

1946-1953 döneminin ana ekonomik göstergelerinin, hızlı bir büyüme sürecini yansıttığını belirten Boratav, 1954-1961 yıllarını, savaş sonrası konjonktürünün ve liberal dış politikalarının son bulduğu, ekonominin görece olarak durgunluk içinde dalgalanmalara tabi olduğu, ihracat mallarına yönelik talepteki düşme dış kaynakların belli bir düzeyi aşmaması yüzünden doğan dış tıkanmaya tepki olarak ithalat sınırlamalarına gidildiği bir dönem olarak nitelendirir (Boratav, 1993:85).

2. 2. Planlı Dönem Sonrası Kırsal Kalkınma Çalışmaları

Bu dönemin en belirleyici özelliği kuşkusuz iktisat politikalarının bir planlama temelinde gerçekleştirilmesidir. 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş yıllık Kalkınma Planının resmi gazetede yayınlanmasıyla fiilen başlamış olan planlı dönem ile birlikte, gerek kırsal alana altyapı ve kamu hizmetlerinin sunumu, gerek kırsal kalkınmanın hızlandırılması amacıyla çeşitli stratejiler geliştirilerek uygulamaya konulmuştur. Planlı dönem içinde kırsal alanın sorunlarına ilişkin, kalkınma planları ilke ve stratejiler kısaca şu şekilde özetlenebilir (Agah, 1999:256).

Birinci BYKP, Ülkemizde “köy kalkınması sorununun” olduğunu ortaya koyan ilk teknik belgedir. Kırsal alanda gelişme ve kalkınma için: “toplum kalkınması” adıyla bir modelin uygulanması öngörülmüş ve Muş ili pilot olarak seçilmiştir. Kırsal alanın gelişmesini sağlamak için kamu hizmetleri ile halk katılımını organize etmek ve rasyonelleştirme amaç olarak belirlenmiştir.

İkinci BYKP'nda kırsal alanın sorunları geniş bir bölüm halinde ele alınmış, getirilen yeni politikalar

“kooperatifçiliğin gelişmesi” ile “Küçülen Toplum Birimlerinde Teşebbüs Gücünün Geliştirilmesi Programları” olmuştur. Ancak bölge planlama çalışmaları tavsiyeden öteye geçememiştir. Bu dönemde, “Orman Köyleri” “Özel Sorunu Olan Köyler” olarak ele alınmış ve bu köylerin kalkındırılmaları için, kooperatifçilik ve kredi uygulamaları öngörülmüştür.

Şehirleşmeye, kırsal alan sorunlarına, çevre sorunlarına, sektör ve alt sektör ana planlarına, il planlamalarına, kalkınma öncelikli yerlere ve toplu küçük mahalli tasarrufların değerlendirilmesi gibi kırsal alan ile ilgili konulara oldukça önem verilen Üçüncü BYKP'nda; ülkemizdeki yerleşme dokusunun belirlenmesine ilişkin önlemler getirilirken, kırsal alanda da, gerek kamu hizmetlerinin, gerekse köylünün öz kaynaklarının entegrasyonu ve rasyonelliği için “Merkez Köyler Tespiti Araştırması”nın yapılması öngörülmüştür.

İlk üç plana göre daha çok kapsamlı ve hacimli olan Dördüncü BYKP'nda şehirleşme sorunu vurgulanmış, gecekondu sorunlarının çözümü için kırsal alanda yaşayanların buldukları yerlerde tutulması, bunun için de çiftçilerimizi kırsal kalkınma ve sanayi projeleri ile gelirinin artırılması için şu araçların kırsal alanda uygulanması öngörülmüştür: Etkin bir tarım reformu, demokratik kooperatifleşme, tarımda köylüye dönük devlet düzenlemesi ve desteği, köy-kentler yoluyla yeni bir üretim düzeninin kurulması, bunun yanında, bölgesel gelişme politikaları çerçevesinde bölgesel gelişmeler ile kalkınmada öncelikli yöreler üzerinde yeni tedbir maddeleri getirilmiştir.

Beşinci BYKP Planı'nın “Köye Götürülen Hizmetler” ve “Bölge Planlaması” bölümlerinde; kırsal alanda yaşayanların gelirini arttırmak, sosyal ve kültürel gelişmelerine katkıda bulunarak kalkınmalarına hız kazandırmak amacıyla, uygulanacağı öngörülecek “Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri”nde bölge kalkınmasının hızlandırılması amaçlanmıştır.

Planda, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerin kalkındırılması ve böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının zaman içinde azaltılması yönündeki ilke ve politikalarla kırsal alan ve kırsal sanayi sorunlarına da değinilmiştir.

Altıncı BYKP'nda yerleşme, şehirleşme, bölgesel gelişme ve kalkınma öncelikli yöreler ile kırsal alana götürülecek hizmetler bölümlerinde bir önceki plan döneminin hemen aynı önlemler yer almıştır. Yedinci BYKP'nın dünyadaki hızlı yapısal değişimlere ayak uydurmak ve ortaya çıkan rekabet ve uluslar arası bağımlılık sürecinde çağı yakalamak için köklü değişim ve toplumsal dönüşümlerin yaşanacağı bir dönemi içereceği yaklaşımı benimsenmiştir.

Tarım arazilerinin tarım dışı kullanımının artışı ve erozyon nedeniyle tarım alanlarının azalması, arazi mülkiyetindeki dağılımın bozukluğu nedeniyle küçük

işletmelerin sayılarının artması, kırsal alanda ve tarım işletmelerindeki kayıt tutma sistemlerinin etkin olmaması, tarım sektöründe araştırma, eğitim ve yayım hizmetlerinin yeterli düzeyde olmaması, bazı ürünlerde istenmeyen üretim fazlalıklarının yaratılması ve kırsal alanda üretimi yönlendirme, pazarlama, fiyat oluşumu ve hizmet götürülmesi konularında örgütlemedeki yetersizlikler ana sorunlar olarak altı çizilmiştir

Türkiye'de kırsal kesimin gelişmesini sağlayan önlemlerin alınmaması sosyo-ekonomik açıdan birçok soruna neden olmaktadır. Köyden-kente göçe neden olan bu sorunların çözümü için öncelikle kırsal yörelerde istihdam olanaklarını arttırmak gerekmektedir. Bunun için Sekizinci BYKP'ından itibaren kırsal kalkınma projelerinin uygulanmasına karar verilmiştir. Bugüne kadar uygulanan ve halen devam eden kırsal kalkınma projelerinin başlıca amaçları şunlardır:

Yörelere sahip oldukları doğal kaynakları en iyi biçimde değerlendirmek, tarımın gelişmesini sağlamak ve verimliliği arttırmak, kırsal alandaki nüfusu harekete geçirmek ve bilinçli bir şekilde örgütlenmesini sağlamak, kırsal alandaki altyapı sorununu gidermek, kalifiye işgücü yetiştirmektir (Gülçubuk ve Karabıyık, 2002: 473).

Özellikle 1970'li yıllardan sonra özellikle dış finansman kaynaklı olarak uygulanan lokal projelerle dünyada benzerleri gerçekleşmiş "kırsal kalkınma" projeleri gerçekleştirilmiş ve halen de uygulanmaktadır. Bunların bir bölümünün adı bile "kırsal kalkınma" sözcüklerini içermiştir (Ağah, 1999: 256).

Kalkınmasını planlı kalkınma temeline dayandırmış olan bir ülkede kırsal gelişme politikaları ülkesel, bölgesel, gelişme politikalarından bağımsız ele alınamaz. Yöresel kaynakların kalkınma amacıyla harekete geçirilmesi, ülke, bölge veya yerel yerleşmelere ilişkin yatırım karar ve etkinliklerinin kırsal alanda yansması, kırsal kesim halkının kalkınmanın nimetlerinden yararlanabilmesi için kırsal alandaki kalkınma çabalarıyla daha üst düzeydeki planlama kararları arasında tutarlılık sağlanması gereklidir.

Ayrıca, kırsal gelişme politikalarının, kentleşmenin, endüstrileşmenin ekonomik girişimlerin yurt ve bölgeler arasında dengeli dağılımına yönelik bütüncü olması gerekmektedir. Başka bir anlatımla, kırsal kesimin kalkınması, bölgelerarası ekonomik, toplumsal, kültürel gelişme farklılıklarının giderilmesini amaçlayan politikalarla yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda beşinci BYKP'nda, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerin kalkındırılması ve böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının zaman içinde azaltılması yönündeki ilke ve politikalarla kırsal alan ve kırsal sanayi sorunları ele alınmıştır. Bugün Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yürütülen ve çok

kapsamlı bir bölgesel kalkınma Projesi olan GAP böyle bir düşüncenin eseridir.

Bunun yanı sıra GAP Bölgesi'nde kırsal kalkınma başlığı altında olmayan ancak yöredeki kırsal alanda yaşayan insanlara yönelik bir dizi mikro çalışma yürütülmektedir. Bunlar, kırsal alanda yaşayanların eğitim, örgütlenme, yaşam ve gelir düzeylerinin artırılmasını sağlayan çalışmalardır (Ağah, 1999: 258).

3. BÖLGESEL KALKINMA PROJESİ OLARAK GAP

Bugün çok boyutlu entegre bir nitelik kazanmış olan GAP Projesi, bölgenin zengin toprak ve su kaynaklarından yararlanmak amacıyla önce kendi içinde bir enerji ve sulama projesi olarak başlamıştır. Daha sonra özellikle sulama projelerinin uygulamaya konulmasıyla bölgede her alanda büyük değişiklikler olacağı düşüncesinden hareketle, projeden beklenen en yüksek yararın en az maliyetiyle alınabilmesi için farklı sektörlerdeki gelişmelerin zaman ve mekan itibarıyla birbiriyle uyumlu olarak planlanması ve gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (GAP İdaresi, 1995:7).

Master Planı'nın hazırlanmasıyla birlikte çok sektörlü ve entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüş olan GAP, sadece baraj, hidroelektrik santrali ve sulama yapıları gibi fiziksel yapıları içermeyip, aynı zamanda birbirleri ile eşgüdüm içinde götürülecek tarımsal ve endüstriyel gelişme, kırsal ve kentsel altyapı, ulaşım, haberleşme, sosyal hizmetler, eğitim, sağlık, kültür, turizm, konut, vb. sektörleri içerisindeki gelişme yatırımlarını da içermektedir. Bölge açısından olduğu kadar ülke geneli açısından büyük öneme sahip GAP Projesi'nin temel boyutlarını belli başlı bazı kategorilerde toplamak mümkündür.

Tarım, bölgenin su ve toprak kaynaklarının rasyonel bir şekilde işletilmesi fikrinden hareketle tasarlanan GAP'ın en önemli boyutudur. GAP çerçevesinde tarımsal kalkınma amaçları; kırsal kesimde gelir düzeyini arttırmak, bölge sanayi için girdi sağlamak, kırdan kente göçü asgariye indirerek istihdam sağlamak ve üretimi ihracata yönelik olarak arttırmaktır. Sulama projelerinin tamamlanmasıyla beklenen yüksek tarım ve sanayi potansiyeli ile bölgede gelir seviyesini beş misli arttırması, nüfusu 9-10 milyona ulaşacak bölge halkının yaklaşık 3-5 milyonuna iş imkanı yaratmasıdır (GAP İdaresi, 1996:3).

GAP Master Planı Bölge'nin "tarıma dayalı ihracat merkezi" olmasını öngörmektedir. Bu doğrultuda sınai gelişmenin sağlanması için gerçekleştirilecek yatırımlarla, ortaya çıkacak potansiyelin, sanayi ve hizmet sektöründe etkin bir şekilde değerlendirilmesi ve özel sektör yatırımlarının yoğunlaşması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda yürütülen sınai altyapı yatırımlarının yanı sıra GAP

kapsamında özel sektörün katkısının sağlanmasına yönelik projeler uygulanmaktadır (GAP İdaresi, 2001:2).

Tarım ve sanayi alanlarında olduğu gibi *enerji* alanında da GAP, ülkemiz için son derece büyük bir önem taşımaktadır. GAP'ın bir başka önemli boyutu, genel olarak *kalkınmaya* ilişkin boyuttur ki, GAP ile “enflasyon ve istikrar sorunlarıyla geri plana itilen büyüme, kalkınma sorunları tekrar güçlü olarak gündeme gelmiş, üstelik ilk kez genel kalkınma sorunları yerine bölgesel kalkınma olarak ön plana çıkmıştır” (Erkan, 1987:209).

Ulusal ekonominin bütünleşmesine ve bölgelerarası farkların azalmasına yönelik beklenen faydanın yanısıra GAP'ın öneminin bir diğer boyutu “ulusal, uluslararası ilişkiler çerçevesindeki konumu ve muhtemel politik doğurguları (implications)'dır. Türkiye'ye topraklarından geçen uluslararası suları kontrol etme olanağı verilmesi açısından” GAP, Ortadoğu'daki hassas dengelerin de merkezinde yer almaktadır (Ertürk, 1994:257).

Son olarak, bütün kalkınma çabalarının insan için yapıldığı gerçeğinden hareketle GAP'ın en temel boyutu, kuşkusuz *sosyal boyuttur*. Proje bölgesi ile Türkiye'nin daha gelişmiş bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmayı ve dengeli bir gelişmeye katkıda bulunmayı amaçlayan GAP'ın başarısı, büyük ölçüde uygulandığı alandaki toplumun iyi tanınması ve halkın projeye katılım ve desteğine bağlıdır. Bu nedenle sosyal araştırmalar ve buna dayalı uygulamalar GAP'ın en önemli bileşeni durumundadır.

3.1. GAP'ta Temel Hedef ve Stratejiler

GAP Projesi'nin, bölgede genel kalkınmayı sağlayacak hedefleri yanında tarımsal ve sanayi kalkınma hedefleri GAP Projesi resmi internet sayfasında şu şekilde sıralanmaktadır (www.gap.gov.tr., son güncellenme tarihi, Haziran 2006)

3.1.1. Genel Kalkınma Hedefleri

GAP Projesi'nin genel kalkınma hedefleri; ekonomik yapıyı geliştirerek GAP Bölgesi'ndeki gelir düzeyini yükseltmek ve böylece GAP Bölgesi ve diğer bölgeler arasındaki gelir farklılığını azaltmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını artırmak, GAP Bölgesi'ndeki büyük kentlerin nüfus emme kapasitesini artırmak, Bölge kaynaklarının etkili kullanımı yoluyla, kendi başına ekonomik büyüme, sosyal istikrarın ve ihracatın teşviki gibi ulusal amaçlara katkıda bulunmaktadır

3.1.2. Tarımsal Kalkınma Hedefleri

Tarımsal verimliliğin artırılması ve çiftçilik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi yoluyla kırsal bölgelerdeki gelir düzeyini yükseltmek, tarımsal sanayilere yeterli girdi sağlamak, istihdam olanaklarını artırarak kırsal nüfusun dışa göç etme

eğilimini en aza indirmek, ihraç edilebilir ürünlerin üretilmesine katkıda bulunmaktadır.

3.1.3. Sanayi Kalkınma Hedefleri

GAP Proje'sinin sanayi kalkınma hedefleri; bir yandan GAP Bölgesi'nin ekonomik kalkınmasında itici bir güç rolü oynayarak, diğer yandan eğitim/öğretim ve teknolojik gelişme için talep yaratıcısı rolünü oynayarak GAP Bölgesi'nin imajını, toplumsal refahını ve halkın motivasyonunu geliştirmek, yüksek gelirli istihdam olanaklarını genişleterek, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesine katkıda bulunmak, ihracatın teşviki ve döviz gelir ve tasarruflarının artırılması konusundaki ulusal amaçlara katkıda bulunmaktadır. (Www.gap.gov.tr)

Birbirini tamamlayıcı nitelikte olan ve bir bütünlük teşkil eden bu hedeflere ulaşmak için GAP Master Planda, 2005 yılına kadarki zaman perspektifi içinde dört temel strateji belirlemiştir:

1. Su ve arazi kaynaklarını gerek sulama, gerekse kentsel ve endüstriyel kullanım amaçları için geliştirmek ve yönetmek.

2. Daha iyi tarımsal işletme yönetimi, tarımsal pratikler ve bitki desenleri uygulayarak arazi kullanımını geliştirmek

3. Tarımla ilişkili ve yerel kaynaklara dayalı üretime özel ağırlık vererek imalat sanayilerini teşvik etmek.

4. Yöre halkının ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak, nitelikli personeli bölgeye cezp etmek ve bölgede kalmasını temin etmek için sosyal hizmetleri ve kentsel altyapıyı iyileştirmek (GAP Master Plan 1996:3).

3.1.4. Sosyal Politika Hedefleri

Ortaya çıkan genel durumun iyileştirilmesi, kalkınma sürecinin hızlandırılması ve sorunlara çözüm getirmek amacıyla hazırlanan "GAP Sosyal Eylem Planı"nın temel ilkeleri şunlardır:

GAP çerçevesinde doğa ve insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla yürütülen planlama, uygulama, izleme ve değerlendirmeler yöre insanının katılımı ile yapılacaktır. Temel kaynaklara ulaşılabilirliği sağlayacak ve kaynakların verimliliğini artıracak önlemler alınacaktır. Kamu, yerel ve gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapılarak, kurumların insan gücü ve diğer potansiyelinden (finansman, araç-gereç, teknik bilgi vb.) yararlanılacaktır. Kadın ve genç nüfusa öncelik verilecektir. GAP Sosyal Eylem Planı'nda öngörülen politika hedefleri farklı sektörler itibariyle aşağıdaki gibi oluşturulmuştur (www.gap.gov.tr).

3.1.4.1. Toplumsal Yapı

Geleneksel örgütlenmelerden kalkınmaya engel olanları ortadan kaldırılmasını hızlandırıcı çağdaş örgüt ve kurumların etkinliğini artırmak, Bölge'de yerel alt kültürlerin ve ulusal kültürün olumlu bir

sentezini sağlayacak kültür kurumlarının etkinliklerinin yoğunlaştırılacağı bir altyapı oluşturmak, kalkınma sürecindeki değişimler göz önüne alınarak aile birliğini desteklemek ve aile içi demokratik ilişkileri güçlendirmektir.

3.1.4.2. Tarım Sektörü

Tarımsal yayımın sahadaki uygulamalarında, faaliyetlerin çiftçi örgütleri, özel ve gönüllü kuruluşlara bırakılması suretiyle yayımda etkinliği artırmak, kamunun yayımdaki görevini, bu kuruluşlarca yapılan uygulamaları destekleme ve kalite kontrolünü yapmaya kaydırmak, kamunun eğitsel alandaki yatırımlarını tarımsal araştırma, temel eğitim teknik ve mesleki eğitimde yoğunlaştırmak.

Tüm çiftçilerin kendi koşullarına uygun kaliteli bilgiye ulaşabilirliklerini sağlamak, Bölge'de dinamik ve verimli tarımsal gelişmeyi engelleyici ürün desenleri, üretim ilişkileri, mülkiyet yapısı ve istihdamdaki aksaklıkları gidermek, Bölge'deki tarım işletmelerinin verimli hale getirilmesi için optimum büyüklükler saptayarak işletmeleri bu büyüklükten uzaklaştıran eğilimleri ortadan kaldırmak ve çayır ve mera gibi ortak kullanım alanlarının korunması yolunda önlemler almak.

3.1.4.3. İstihdam

Bölge'de ülke ortalamalarının üstünde olan kayıtlı işsizlik oranını azaltmak, Bölge'den daha önce göç etmiş olanlar başta olmak üzere sermaye sahibi ve nitelikli işgücünün Bölge'ye çekilmesini özendirerek, kadının istihdamını engelleyici uygulamaların kaldırılması ve istihdama katılımının özendirilmesi yolunda önlemler almak, Bölge'de toplam geliri artırıcı ve gelirin dengeli dağılımını sağlayıcı ekonomik ve sosyal önlemler almak, yerinde istihdam yaratacak tarıma dayalı ve tarım dışı sanayi ve örgütlenmeleri desteklemek, Bölge'deki doğal ve kültürel zenginlikleri, istihdam ve gelir artırıcı üretken yatırımlara yönlendirmek, teknoloji seçiminde verimlilik ve üretkenlik yanında, istihdam, sağlık ve çevre boyutlarını da göz önüne almak.

3.1.4.4. Eğitim Sektörü

Bölge'de eğitim düzeyini, özellikle kız çocuğu ve kadınlar lehinde, yükseltici önlemler almak, eğitim olanaklarının, nüfusun bütün kesimlerine yaygınlaştırılmasını sağlamak, Bölge'de okuma-yazma ve okullaşma oranlarını en azından Türkiye ortalamasına yükseltmek, yaygın ve örgün eğitimin işlevselliğini artırarak bu doğrultuda olanaklar geliştirmek.

Bölge'de örgün ve yaygın eğitimin etkinliğinin artırılması için okul öncesi eğitim programları açılması ve yaygınlaştırılmasını sağlamak, nüfusun büyük bölümünü oluşturan genç nüfusu kısa ve orta vadede ekonomide etkin kılıcı, mesleki ve teknik eğitim programlarına önem vermek, Bölge'de, gelişme ve çağdaşlaşma süreçlerine katılmamış olan

kadınların eğitim ve sağlık düzeylerinin ve sosyal statülerinin yükseltilmesine özel önem vermek.

3.1.4.5. Sağlık Sektörü

Bebek ve çocuk ölüm oranları ile doğurganlık oranlarını en azından ülke ortalamalarına yaklaştırmak için önlemler almak, koruyucu sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmak ve halkın bu hizmetlere ulaşabilirliğini artırmak, Bölge'de sulamanın yaygınlaşmasıyla ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarını önceden tespit ederek önlenmesine yönelik tedbirler almak.

3.1.4.6. Nüfus

Kalkınma hızı ile nüfus artış hızı arasındaki dengeyi dikkate alan, sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun bir nüfus politikası izlemek, nüfus hareketlerini, Bölge'nin toplumsal ve ekonomik potansiyellerinin geliştirilmesi yönünde teşvik etmek. Bölgesel kalkınmanın etkili bir biçimde gerçekleşebilmesi için nüfusun merkez köylerde ve orta büyüklükteki kentlerde yoğunlaşmasını sağlayacak özendirici önlemler almak.

3.1.4.7. Yerleşim

Toplumsal ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak yaşam alanları daralan göçer ve yarı-göçer toplulukları yerleşik yaşama geçirmek, baraj yapımından etkilenen nüfusun yeniden yerleştirilmesinde, toplumsal, kültürel ve ekonomik kalkınma ilkelerini gözetmek.

3.2. GAP'ın Planlama Yaklaşımı

GAP iki yaklaşıma sahiptir. Bunlardan birincisi entegre planlama yaklaşımı, diğeri ise sürdürülebilir kalkınma felsefesidir. Bu iki yaklaşım birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Entegre yaklaşım, farklı kesimlerin (tarım, sanayi, eğitim, sağlık vb. kesimler) bir arada ve eşgüdüm içinde ele alınmasını içermektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve insani gelişme böyle bir yaklaşımın ayrılmaz bir parçası ve sonucu olarak ortaya konmakta tüm kalkınma gayretlerinin merkezini "insan" oluşturmaktadır.

Bu yönüyle, GAP salt ekonomik büyüme hedefine yönelmiş bir proje olmayıp, bir toplumsal dönüşüm projesi hüviyetini kazanmaktadır. Tarımsal gelişmeye paralel olarak bireylerin gelir düzeylerinin yükseltilmesi, üretim tüketim ilişkilerinin farklılaşması sosyal ilişkilere, yaşam biçimine yansıtacak sosyal gelişme ve değişmeyi etkileyecektir. O nedenle GAP'ın sosyal boyutunun ayrı bir odakta ele alınıp sosyal politika hedeflerinin bu odakta geliştirilmesine gerek duyulmuştur. Çünkü söz konusu değişimi yönlendirmek, ortaya çıkacak boşlukları doldurmak, karşılanamayan ihtiyaçları karşılamak, yeni ekonomik ve sosyal düzene bireylerin uyumunu sağlamak, değişmeyi teşvik etmek ve hızlandırmak için mevcut durumun saptanmasına, değişme potansiyelinin ve eğilimlerin

tanımlanmasına, ihtiyaç talep ve sorunların değerlendirilmesine gerek vardır.

Bu nedenle sosyal politika hedeflerini gerçekçi olarak saptamak için bazı sosyal araştırmalar yapılmıştır. Bunlar:

GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması

GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması

GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması

GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması

GAP Sulama Sistemlerinin İşletme-Bakım ve Yönetimi Projesi Sosyo-Ekonomik Çalışmasıdır.

Projelerin amacı, bir yandan Bölge'nin toplumsal ve kültürel yapısına, halkın ekonomik beklenti ve demografik eğilimlerine ilişkin bilgi toplamak öte yandan toplum katılımını harekete geçirmek ve farklı toplum kesimlerini (kadınlar, göçerler, topraksızlar, kent yoksulları, vb.) kalkınma sürecine bütünleştirerek, bu değişik kesimler arasındaki sosyo-ekonomik düzey farklılıklarını azaltmanın yollarını belirlemek ve bu bilgiler ışığında somut eylem planları geliştirerek uygulayıcı kurum ve kuruluşların dikkatine sunmaktır.

Toplumsal alanda yapılan araştırmaların bulguları ışığında geliştirilen GAP Sosyal Eylem Planı toplumsal kalkınma politikaları, stratejiler ve uygulanacak program ve projeler konusunda, toplumsal kalkınmaya ilişkin bir ana çerçeve oluşturmuştur. Bu çerçevenin içeriğindeki kalkınma alanları; örgütlenme ve katılım, nüfus hareketleri ve yerleşme, eğitim, sağlık, tarımsal yayım, istihdam, mülkiyet ve arazi kullanımı olmak üzere yedi konu başlığı altında ele alınmaktadır (www.gap.gov.tr).

Hazırlanan yeni master planında insani kalkınma, demokratikleşmenin ön koşulu olan katılım konularına daha çok önem verilmiş ve kadın, genç, yaşlı ve çocukların oluşturduğu nüfus gruplarının toplumla bütünleşmesi, kalkınma sürecine katılmaları yönünde politika ve stratejiler ve çevre üzerinde yoğunlukla durulmuştur. Artık barajların, hidroelektrik santrallerin ve ekonomik büyüklüklerin yanında ve en az onun kadar önemli olan, sürdürülebilir insani gelişme göstergelerinin projenin performansını ifade ettiği bir süreç söz konusu olmaktadır.

Bu süreçten sonra GAP sadece toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine dayalı bir ekonomik gelişme projesi olmaktan çıkmış, toprak su ve insan kaynaklarının geliştirilmesine dayalı sürdürülebilir insani gelişme projesi niteliğini kazanmıştır. Projenin temel hedefi, bölgede yaşayan insanların sürdürülebilir yaşam kalitesini arttırmaktır. ekonomik gelişmeyi sağlayacak fiziksel altyapı yatırımlarını, bu hedef çerçevesinde değerlendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle, GAP geçmişteki deneyimlerden çıkarılan dersler çerçevesinde ele alınmakta ve sürdürülebilir

kalkınma/sürdürülebilir insani gelişme yaklaşımından hareket edilmektedir (GAP İdaresi 2006).

Gelinen noktada, sürdürülebilir insani gelişme tanımı projeye temel bir prensip olarak alınmıştır. Sürdürülebilir gelişme artık barajların, hidroelektrik santrallerin, sulama sistemlerinin ve ekonomik büyüklüklerin yanında, insani gelişme indikatörlerinin-belirleyicilerinin-göstergelerinin, bu projenin performansını ifade eden ve bu projeyi dünyaya açan özelliklerinin önemini belirleyen özelliklerin yer aldığı bir tanım olmuştur (Yaşınok, 2000:22).

4. GAP, SULAMA ve TARIMSAL KALKINMA

Tarım sektörünün ekonomide halen önemli bir sektör olma özelliğini devam ettirdiği ülkemizde, dengeli ve sürdürülebilir bir kalkınma tarım sektörünün gelişmesine bağlıdır. Tarım sektörü gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun bütün ülkelerin ekonomilerinde önemini korumaktadır (Karlı, 2004:5).

Tarım, bölgede kalkınma girişimlerinin sıçrama tahtasıdır. Master Plan'da belirtildiği gibi, bölgenin bir "tarım üssü" haline getirilerek, ihracata dönük, tarıma dayalı bir sanayinin kurulması hedeflenmektedir. Dolayısıyla GAP ile yapılmak istenen kalkınmanın temel bileşenleri; tarımsal faaliyet için en önemli faktör olan toprak, bu topraktan verim sağlamak için gerekli olan su ve bu iki bileşenini rasyonel bir şekilde kullanarak tarımsal üretim faaliyetini gerçekleştiren insandır.

Bu anlamda, Şanlıurfa Tüneli Sulaması, GAP'ta yer alan kırsal kalkınma projelerinin en önemlilerinden birisi olup GAP'ın ana hedefi olan tarım sektörüne yönelik en önemli halkasıdır.

Tarımsal üretimde, özellikle kurak ve yarı kurak bölgelerde topraktan sonra en önemli faktör sulamadır. Sulama, tarımsal üretim için gerekli olan ve yağışlarla karşılanamayan suyun sağlanmasıdır. Su kaynaklarından yararlanma olanaklarını bulmuş toplumlar "eski Mezopotamya ve Mısır'da olduğu gibi dönemlerinin en zengin ve ileri medeniyetlerini kurmuşlar, aksi takdirde yerleşim yerlerinden göç etmek zorunda kalmışlardır (Tomar, 1995:93).

Bu noktaları göz önüne alındığında sulama projelerinin temel amacı, "ekonomik ve sosyal boyutlara çitçi refahının en üst seviyeye çıkarılması, toprak ve su kaynaklarının en fonksiyonel bir şekilde değerlendirilmesi yoluyla ülke kalkınmasının gerçekleştirilmesidir"(GAP İdaresi, 1996:16).

Sulama, ülke gelirleri içinde önemli bir paya sahip tarımın çeşitlendirilmesine ve verimliliğin artırılmasına yönelik çabalarda önemli rol oynamaktadır. Sulama aynı zamanda tarımla uğraşan kesimlerin kırsal alanlarda yaşadığı gerçeğinden hareketle, kırsal alanları ve dolayısıyla daha az gelişmiş bölgelerin kalkındırılmasında da önemli rol oynamaktadır.

Sulu tarıma geçişle ürün miktarı ve çeşidinde önemli artışlar sağlanabilmektedir. Nüfusun önemli bir kesiminin tarımla uğraştığı ülkemizde “tarımsal açıdan işlenebilir arazinin en son noktasına 1970’li yıllarda ulaşılmıştır. Hızla artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması ile tarımın üretimdeki verimliliğin artırılması ve birim alandan daha çok ürün alınması kaçınılmaz hale gelmiştir” (Agah, 1995:104).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kurak veya yarı kurak bir iklime sahip olduğu düşünülürse, sulama tarımsal üretim için daha fazla önem kazanmaktadır. Bölge'nin ekonomik, sosyal ve istikrarlı gelişmesinde büyük öneme sahip olan tarım sektörü dolayısıyla sulama ve sulu tarımın önemi kuşkusuz çok büyüktür.

5. SONUÇ YERİNE: GAP, SULAMA VE TOPLUM

Bölgenin doğal, fiziksel ve sosyal kaynaklarının harekete geçirilmesi ve topyekun bir bölgesel kalkınmanın sağlanmasını hedefleyen GAP, bunu bölgeyi “tarıma dayalı bir ihracat üssü” haline getirmek için kuru tarımdan sulu tarıma geçirecek sulama projeleri ile gerçekleştirmeyi düşünmektedir.

Bu yüzden bölgenin kalkındırılmasında sulu tarım büyük öneme sahiptir. Bütün kalkınma girişimlerinde olduğu gibi sulama çalışmaları da insan refahı içindir. Sulu tarım çalışmalarında “en önemli iki unsurdan birisi, tesisler, diğeri ise bu tesislerinden yararlanacak olan insandır (Ceylan, 1995:284).

Gerek mühendislik uygulamalarının başarıya ulaşması ve gerekse istenilen yönde bir değişimin kalkınmanın gerçekleşebilmesi için halkın kalkınma çabalarına entegre edilmesi, insanın merkeze alınması ön koşuldur. Çünkü insan kalkınma çabalarının hem öznesi (gerçekleştiren) ve hem de nesnesi (uygulamalardan etkilenen) durumundadır.

Kalkınma salt bir üretim artışını değil, insanların sosyal, kültürel ve ekonomik refahını da arttırmak durumundadır. Bu yönüyle kalkınma projeleri, tasarlanma aşamasından uygulamaya kadar tüm aşamalarda toplumsal bağlamı göz önüne almak zorundadır. Çünkü birey olarak insan toplumsal ilişkileri içinde tanımlanabilir.

Yüzyıllardır geleneksel olarak, doğa koşullarına dayalı tarımsal üretim yapan ve ona uygun bir yaşayış tarzı geliştiren bölge insanı, modern teknolojiye dayalı sulu tarım (kontrol edilebilir koşullarda) yapmaya doğru bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşüm/değişimin, salt üretim tekniği ile sınırlı kalmayacağı, aynı zamanda yaşama tarzını da etkileyeceği bir gerçektir.

Sulu tarım her şeyden önce sulama suyunun paylaşımı ile beraberinde yeni ilişki tarzlarını da gündeme getirmektedir ki, bu ilişki iki yönlüdür. Birincisi, daha önce birbirine kayıtsız kalabilen çiftçiler arasında suyun paylaşılması üzerinde kurulan ilişkidir. Diğeri ise, sulama suyunun sağlayacak

kuruluşlarla girişilen alıcı-satıcı ilişkisidir (Tuğrul, 1992:59).

Öte yandan sulu tarım ile “gelir artışına dayalı olarak tüketim normları ve davranış biçimlerinin değişime uğraması beklenmektedir. En önemlisi ise, bu değişimlerle artması beklenen bilinç ile bölgenin geleneksel örgütlenme biçimi olan aşiret yapısının değişmesi beklenmektedir (GAP İdaresi, 1996:8).

Aşiret örgütlenmesine bağlı olarak bölgede toplumsal gruplar seviyesinde farklılıklar söz konusudur. Uygulamalarda bu çeşitliliğin göz önünde tutulması gerekir. Sözgelimi sulama suyunun ortaklaşa kullanılması ve bunların yönetiminin yöre halkına devredilmesinde bu yapı göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi halde yerel etnik ve diğer gruplardan birinin farkında olmadan gözetilip diğerleri ile çatışma zeminine çekilmesine yol açılabilir.

Bölgede toprak mülkiyeti ve işletmesi biçimine göre konumlanan topraklı, topraksız, toprak ağası, kürekçi vb. kesimler vardır. Bunlar kalkınma projelerinden farklı bir biçimde etkilenmektedir. Bu farklılıklar göz önünde bulundurulmaz ise bazı gruplar kalkınma sürecinin dışında marjinalleşebilir, uygulamaya konulan kalkınma girişimlerinden yararlanamadığı gibi, diğer aşiretlerle çatışma içine girerek söz konusu girişimlerin uygulanmaya konulmasında zorluklar çıkarabilir. Bunu önleyebilmek için bütün kesimleri kalkınma sürecine entegre etmek gerekir.

Sonuç olarak, projenin başarıya ulaşabilmesi için fiziksel ve ekonomik yatırımlar teknoloji transferi, kurumsal düzenlemeler gibi unsurları kapsayan kalkınma müdahalelerinde bulunurken, bölgenin ve farklı toplum kesimlerinin özgün yapısının göz önünde bulundurulması, çalışmaların insan merkezli bir nitelikte olması bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

- Adıktulu, O. 1992 GAP'ta İnsan Faktörü, TÜBİTAK Dergisi, XXV, 292, Ankara
- Agah, H. 1999. Kırsal Alan Kalkınmasında Kurumsal Yapı ve Sorun-Çözüm Önerileri, Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Sempozyumu, Diyarbakır.
- Aktan, R. 1971. Türkiye'de Toprak Reformu çalışmaları” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. XXVI., No:3, Ankara,
- Bakırcı, M. 2007. Türkiye'de Kırsal Kalkınma, Kavramlar, Politikalar, Uygulamalar, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Cengiz, T. ve Hayran, Ç. 2003. Kırsal Kalkınmada Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Yönteminin Kullanımı, K.A.Ü. Orman Fakültesi Dergisi,.
- Ceylan, C. 1995. Etkin Sulamada İnsan Unsuru, Tarım Su Yönetimi ve Çitçi Katılımı Sempozyumu, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara
- D.P.T. 1994. Kırsal Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayını, Ankara
- D.P.T. 2000. Kırsal Kalkınma ÖİK Raporu, Sekizinci Beş

- Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- D.P.T. 2006. Ulusal Kalkınma Stratejisi, Ankara
- Erkan, H. 1987. Gölgesel Gelişme Stratejileri, GAP I. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, TZDK Yayınları, Ankara.
- Ertürk, Y., Şen M. 1995. Bölgesel Kalkınma ve GAP, Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, 13, cilt, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Esengül, K. 2005. Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm, T.C. Sivas Belediye Başkanlığı Sivas Kaplıcaları ve Turizm Potansiyeli Sempozyumu, s.168-171.
- GAPKİ (GAP Kalkınma İdaresi) 1996. Şanlıurfa Harran Ovaları V. Aşama Sulamasına Ait Uygulamaların değerlendirilmesi, Ankara.
- GAPKİ 1998. GAP Projesinde Son Durum, Ankara.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (www.gap.gov.tr).
- Geray, C. 1999. Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve İlçe Köy Birlikleri, Ç.Y.D. C.8, sayı: 2. Ankara, s.63-64.
- Geray, C. 1999. İşlendirme Açısından Kırsal Gelişme Yöneltilerimiz, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara, s 4-2.
- Gülçubuk, B. 2007, Kırsal Kalkınma Nedir?, s.1 (www.kırsalcevre.org.tr).
- Gülçubuk, B. ve Karabıyık, E. 2002. Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'nin
- Gürbüz, İ. B. - Erol, A. O. ve Yavuz, O. 2002. Dünya'da ve Türkiye'de Kırsal Turizm, Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül 2002, İzmir: s.424.
- Karlı, B. 2004. GAP Alanında Üretici Örgütlenmesi ve Tarımsal Kooperatifler, Fredrich Ebert Stitung, İstanbul.
- Silier, O. 1981. Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi 1923-1938, Boğaziçi Üniversitesi yayını İstanbul.
- TKİB (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı) 2003. Avrupa Birliği Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu. Kırsal Kalkınma Çalışma Gurubu.
- Tomar, A. 1995. Su ve Toprak kaynaklarının Geliştirilmesi, GAP Dergisi (Sulama Özel Sayısı), GAPKİ, Ankara.
- Tuğrul, İ. 1992. GAP'ın Sosyo-Kültürel Boyutu ve Sosyal Bilimlerin Projeye Uygulayabileceği Katkıları, TÜBİTAK Dergisi, XXV, 292, Ankara
- Yaşınok, K. 2000. Su Kaynakları Projesinden Sürdürülebilir İnsani Gelişmeye: GAP, GAP Projesi Türkiye'nin Geleceğinde GAP'ın Yeri, T.C. Merkez Bakası Yayını, Ankara.

Sorumlu Yazar

Hüseyin ÇEKEN

huseyin_ceken2001@yahoo.com

Geliş Tarihi : 30.01.2008

Kabul Tarihi : 28.03.2008